ANDREEA-NORA PUȘCAȘ

CALUL ÎN POEZIILE POPULARE. DIN RĂSPUNSURILE LA *CHESTIONARUL I* AL MUZEULUI LIMBII ROMÂNE

Studiul nostru este dedicat Chestionarului *Calul*, primul dintre cele opt chestionare[1] trimise de Muzeul Limbii Române intelectualilor de pe întreg teritoriul României Mari. El se înscrie într-un ansamblu de lucrări care vizează recuperarea creației de factură populară[2] redate de corespondenții Muzeului în cadrul răspunsului la întrebarea 138 din chestionarul menționat: „Ce crede poporul despre cal? Ce rol are calul în colinde sau în vrăji și descântece?”. Am segmentat informația după cum urmează: colinde (vezi Pușcaș 2022a), poezii magice (vezi Pușcaș 2022b), legende, povești, ghicitori (vezi Pușcaș 2024) și poezii populare, rândurile de mai jos fiind dedicate acestora din urmă.

Deși numeroși respondenți[3] nu au redat creații populare propriu-zise, aceștia au oferit informații despre rolul jucat de cabaline în viața reală și în universul poeziei populare. Un prim „element repetabil” (Lazăr 2009, p. 18) este relația dintre cal și stăpânul său, patrupedul dovedindu-se:

● util (218[4], 266, caiet fără localitate și nr.; *calul este mâna dreaptă a omului*[5] – 352), trăsătură prezentată și la superlativ relativ (3, 209, 527) sau absolut (321, 403, Fărău/Alba, caiet fără nr.). Alteori, calul este descris ca fiind *mijlociu între animalele de casă* (311, 326); *animalul cel de mijloc între animalele de casă* (319), trăsătură detaliată de M. Coman (1986, p. 36): „nu e la fel de util ca oaia și vitele, dar nici atât de neproductiv precum câinele și pisica; rolul său este acela de a transporta omul și bunurile lui și de a-l ajuta la diverse munci agricole. [...] el concurează cu boul și, în unele privințe, îi este net superior”. Și în caietele de anchetă utilitatea calului este pusă în relație cu muncile agricole: *Caii sunt lăsați pe*

[1] Pentru mai multe detalii privind anchetele lingvistice indirecte ale Muzeului Limbii Române, vezi Berindei 2018, 2019.

[2] Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” derulează un program de cercetare intitulat *Folclorul în răspunsurile la Chestionarele Muzeului Limbii Române*. Despre valoarea documentară a acestor răspunsuri, a se vedea Timoce-Mocanu 2023.

[3] Lista numerelor cartografice poate fi consultată în lucrarea lui Sever Pop (1929, p. 241–271).

[4] În paranteză am redat numărul caietului din care au fost extrase informațiile. În situația caietelor care au sosit mai târziu și care nu au primit un număr de înregistrare, am menționat localitatea din care au provenit răspunsurile.

[5] În redarea textelor, am făcut adaptări ale acestora la normele actuale, am renunțat la convențiile grafice și am îndepărtat unele erori de scriere ale expeditorilor.

DACOROMANIA, serie nouă, vol. XXX, an 2025, nr. 1, Cluj-Napoca, p. 68–78
DOI 10.33993/dr.2025.1.68.78

pământ ca să ajute omului la agonisirea traiului – 90; *e cel mai folositor la lucrul câmpului, la povoară*[6] *și îl poate folosi la moment ziua-noaptea* – 209; *lucră cu el, îi de folos foarte mare* – 321), sau cu acțiunea de deplasare în interes personal (*Fiind caii întrebuințați mai puțin în lucrările țarenilor din acest ținut și fiind ținuți numai pentru trăsuri* – 386; *În călătorii se folosesc foarte bine cu ei* – 403). Astfel, animalul devine indispensabil: *poporul, țeranul din părțile noastre, crede despre cal că-i izvor de bogăție lângă casa omului. Fără cal nu poate face nimic, nu se poate mișca* (152), între acesta și stăpânul său sudându-se o relație care depășește cu mult simplul simț al proprietății: *Poporul prețuiește, ba chiar are dragoste față de cal. Considerând însă greutățile de susținere, nu bucuros ține cai, ci mai mult vite cornute. Și cari sunt gospodari mai buni nu se pot despărți de cai, căci sunt buni nu numai de trăsură, plug, călărit, ci acomodați și în orice timp: vara, iarna și mai mult putând lucra cu caii decât cu vitele cornute* (490).

● credincios (*tovarăș credincios al omului* – 53; *în toate este bun și credincios omului* – 266), trăsătură prezentată uneori la superlativ relativ (58/1, 75, Garnizoana Lugoj, caiet fără nr.) sau absolut (*e foarte credincios* – 181; *e un animal* [...] *foarte credincios, căci în multe cazuri a scăpat pe stăpân din periclu*[7] – 377; *asemenea cânelui, e credincios omului până la moarte* – 499), condiționată însă de supunerea sa (*spune că-i și credincios dacă știe de frică* – 109). Devotamentul calului poate atinge un nivel superior prin statutul de „confident, martor și pedagog în știința vieții" (Evseev 1987, p. 94): *tovarăș nedespărțit al omului și credincios* (254); *e legat trup și suflet cu omul din cele mai vechi timpuri* (90), depășind, uneori, lumea realului (*a fost soțul nedespărțit al tuturor vitejilor. Așa caii lui sf*[ântul] *Ilie, ce poartă căruța cu săgețile (fulgerile), calul lui sf*[ântul] *Gheorghe, calul lui Mihai Viteazu, caii zmeilor* – 58/1; *cu calul poți merge și în rai, și în iad, că te scoate și de aci, și de acolo* – 291; *Calul lui Alexandru cel Mare a fost cu corn în frunte. Cu cornul de pe frunte a spart părețiile multor cetați* – 413) sau dobândind statutul de viteaz (*Are rolul de erou care scapă de la moarte pe stăpânul său* – 86; *se crede că izbânda împăraților vechi se datora numai cailor* – 352). Sprijinul în împrejurări dificile face din cal „cel mai de seamă ajutor al protagonistului [...], de cele mai multe ori fiind unicul lui tovarăș" (Bîrlea 1976, p. 90).

● docil (Fărău/Alba, caiet fără nr.).

● sensibil – necesită un comportament grijuliu, plin de menajamente, după cum reiese din următoarea formulă de adresare către stăpân, redată în mai multe variante în caietele de răspuns:

> *La șes nu mă cruța, / La vale nu mă mâna, / La deal nu mă alunga, / La iesele nu mă uita* (201: George Ciocârlă, învățător).
>
> *Stăpâne! / În jos nu mă alunga, / La deal nu mă mâna, / La iesle nu mă uita, / La șes nu mă cruța!* (407: Aurelia Bugnariu, învățătoare).

[6] Variantă a lui *povară* (DLR, s.v.).
[7] Variantă învechită a lui *pericol* (DLR, s.v.).

La deal nu mă mâna, / La șes nu mă cruța, / În jos nu mă lăsa (469: Tiberiu Bud, învățător).

● bun cunoscător al stăpânului: *cunoaște foarte bine cine-l mână, stăpânul său sau un străin* (181).

● generator de bună dispoziție: *Are rolul de a înveseli pe locuitori de a ține cai frumoși* (94).

● cu o atitudine răuvoitoare față de om (*calul e dușman omului, ca și mâța* – 188), dorind să își ucidă stăpânul, uneori ca răspuns la tratamentul inadecvat (*un cal n-are niciodată gânduri bune asupra călărețului, vrea să-l omoare, să-l trântească* – 61; *calul, cât trăiește, se teme de om, de abia când e în agonia morții vede ce ființă debilă e omul, atunci ar vrea să-l muște sau să-l pocnească, însă n-are putere* – 181; *să nu crezi, că el mintenaș*[8] *te omoară* – 205/1; *Calul, de e cât de slab, să nu-i crezi, că, când își face spaimă, te omoară* – 205/2; *Calul oricând voiește ca să omoară pe stăpânul său* – 229/1; *să nu te încrezi în el, că iute te omoară* – 432; *De trei ori se silește a omorî pe stăpânul său: 1) Dacă e ținut bine, fuge, răpește – te omoară. 2) Dacă e nărăvaș, mușcă, azvârle – te omoară. 3) Dacă e slab ținut și chinuit, se îmboardă, te turtește – te omoară.* – 488), alteori printr-un gest sinucigaș (*Calul se duce să te omoare și pre tine, și pre el* – 218). Un respondent oferă mai multe explicații în acest sens:

Calului i se pare că omul îi mare față de dânsul, că de altfel l-ar omorî și nu s-ar lăsa cârmuit de om. Abia când piere (înainte de a-și da sufletul) vede, adecă-i pare că omul îi mic și slab față de dânsul. Și-și gândește: „cum l-aș mușca, însă n-am putere mai mult” (180: Leocadia Stefaniuc, învățătoare)[9].

Pierderea cumpătului este prezentată și în cadrul unor versuri cu rol de blestem:

Să te bată jalea mea / Unde-o fi calea mai grea; / Calu’ să te potignească, / În creștet să te trântească. (...) / Să ții dălogii[10] *cu dinții* (27: Ștefan Tuțescu, învățător și folclorist)[11].

Un topos comun în literatura orală este acela al „tandemului cal/călăreț” (Lazăr 2009, p. 41), prezent adesea în poeziile de dragoste:

[8] ‘(Transilv., Maram., Ban.) (Cu sens temporal) Pe dată, imediat, numaidecât’ (DLR, s.v.).

[9] Această credință este redată și de A. Gorovei (1915, p. 40).

[10] *Dălog*, variantă a lui *dârlog* ‘Partea căpăstrului sau a frâului de sub bărbia calului, pe care o ții în mână când îl duci de aproape’ (DA, s.v.).

[11] St. Ștefan Tuțescu (1880–1926) a fost învățător și folclorist, editor al primei reviste oltenești de folclor, *Ghilușul* (1912–1914), colaborator la diverse reviste, publicând folclor din toate genurile și speciile (vezi Datcu 2006, p. 884–885). Respondentul indică faptul că aceste versuri au fost extrase din volumul-manuscris *Văgăuni (Doine oltenești)*, culese în anul 1906 de la C. Poenariu, învățător din Pârșcoveni, Romanați.

Foaie verde matostat, / Când eram tinăr băiat / Purtam calu-nzorzonat; / Dar de când m-am însurat / Calu' s-a dezorzonat. / Când intram cu el în sat / Înceta din nechezat, / Și mândrele, din oftat (27: Ștefan Tuțescu, învățător și folclorist)[12].

Calul nu apare întâmplător în zona eroticului, întruchipând „neastâmpărul dragostei, puterea pulsiunilor erotice și forțele biologice nesecate ale tinereții" (Evseev 1987, p. 94–95); animalul dobândește, astfel, „imaginea unui «cal strunit» care îl însoțește pe flăcău în toate aventurile lui amoroase, trăind alături de stăpân bucuria dragostelor împlinite și tristețea eșecurilor" (*ibidem*). Acest segment ideatic se regăsește alături de un alt „nucleu epic" pregnant, și anume „simbolul drumului" (Crețu 1980, p. 120). Respondentul caietului cu numărul 82 afirmă despre cal că *figurează mult în poezia poporală ca un tovarăș nedespărțit al omului și tovarăș credincios ca cânele*, după cum sugerează și strigăturile de joc redate de acesta:

Murgule, coamă rotată, / Mai scapă-mi capu' deodată, / Că te bag în grajdiu de piatră / Și ți-oi da fân și ovăs, / Da' să mă scapi sănătos. / Dragu mi-i calu' bălan (alb[13]*) / Și bădița roșcovan, / Calu' alb și frâu' verde, / Ține-l, Doamne, nu mi-l pierde. / La fântână-n dumbrăviță / Paște calu' lui Gheorghiță. / Calu' paște și rânchează, / Gheorghe doarme și visează. / Ce folos de visu' lui / Dacă nu-i și mândra lui? / Oltule, pe malu' tău / Crească iarbă și dudău / Să pască murgu̯țu' meu, / Să se facă lat în șale / Să-ncalec pe el călare, / Să mă duc unde mă doare, / La mândruța-n dealu' mare. / Voinic tinăr, cal bătrân / Nu se-ngăduie la drum. / Calu' trage la ovese, / Voinic tinăr, la neveste. / Calu' trage la pătace (poteci), / Voinic tinăr, unde-i place. / Calu' trage la grăunțe, / Voinic tinăr, la mândruțe. / De-ar veni luna lui mai / Să mă bag stăvar*[14] *la cai. / Hi, murguț cu coama mare, / S-ajungem în sat cu soare, / C-am o mândră ca și-o floare. / Hi, murguț cu coama dulce, / C-am o mândră ca și-o cruce. / – Murgule, murguțule, / Ce-ți abați tu calea ta? / Or ți-i greu trupșorul meu? / – Nu mi-i greu trupșorul tău, / Ci mi-i greu năravul tău, / C-atâtea năravuri ai / Câte zile-s în trei ai. / Pe la câte câșme treci / Pe mine de gard mă legi / Și cu mândrele-ți petreci. / Pe min-mă bat ploile, / Tu-ți petreci cu mândrele / Și mă bat vânturile, / Tu-ți petreci cu curvele. / De când sui la mândra dealu' / Mi s-a despotcovit calu', / Da' nu-i vina calului, / Neci a potcovarului. / Da' e vina toat-a mea / Că m-am dus prea des la ea* (82: Dionisie Bucur, preot).

După cum reiese din versurile de mai sus, calul este răsplătit pentru ajutorul oferit voinicului prin asigurarea hranei și a adăpostului; nu întâmplător grajdul este construit din piatră, iar ovăzul se află pe lista de nutreț, semn al unui tratament preferențial, fiindcă, după cum afirmă unul dintre respondenți, *poporul ține mult la cal* (19). Perspectiva narativă din lirica populară îi aparține, în general, tânărului, fiind orientată uneori spre cal sau chiar spre iubită. Alteori, animalul personificat „prin vorbele și gesturile sale amendează momentele de rătăcire și manifestările

[12] Versurile sunt redate pe o carte poștală expediată de Șt. Tuțescu în data de 23.01.1925.
[13] Glosările și completările care apar între paranteze rotunde le aparțin informatorilor.
[14] '(Popular) Herghelegiu' (DLR, s.v.).

exacerbate ale tânărului, încercând să-l readucă în lumea realităților cotidiene" (Evseev 1987, p. 96): atracția spre băutură și femei sunt cele două metehne blamate de însoțitorul devenit cuvântător. Existența unei neconcordanțe de vârstă între animal și tânăr atrage după sine nepotrivirea dintre cei doi: dacă tânărul este atras de valurile tinereții, calul caută, mai degrabă, confortul odihnitor al hranei îndestulate. Paralelismul cal/iubită este reflectat și în următoarele versuri:

> *N-am drag pe lumea asta / Ca calul și pe mândra, / Că calul mă călărește, / Iar mândruța mă iubește* (19: Simion Câmpian, învățător-director).
>
> *Ce mi-i drag pe lumea de-asta / Numa' calu' și nevasta. / Calu' mă duce călare, / Mândra-mi face de mâncare. / Și calu' mă călărește, / Și mândruța mă iubește* (82: Dionisie Bucur, preot).
>
> *Calul bun, muierea bună / La inimă te răzbună. / Calul rău, muierea rea, / Amar de inima mea* (329: Aron Todea, învățător).
>
> *Țu, țu, țu, murguț mai tare, / Doar sosesc în sat cu soare, / C-am o mândră ca ș-o floare* (239/2: Nicolae Someșan, învățător)[15].
>
> *(Cerând a o lua călare pe mândră, zice:) / – Fata neicăi, chip frumos, / Eu mi te-aș lua bucuros, / Dar mi-e murgu' sprintenel, / La picioare subțirel; / Calu' mic și drumu' greu, / Abia duce trupu' meu. / Trupu' cu păcatele, / Mijlocu' cu armele.* (27: Ștefan Tuțescu, învățător și folclorist).

(Vioiciunea animalului pare insuficientă pentru a o putea transporta și pe iubita călărețului.)

> *Mi-a lăsat calu-n frânghie: / Calu' paște, frâu' sună, / Mândra plânge și suspină... / Calu' paște și nechează, / Mândra plânge și oftează...* (Din Rudari, Dolj – 27: Ștefan Tuțescu, învățător și folclorist).

(Există un paralelism evident între comportamentul calului și al iubitei.)

> *Foaie verde ca lipanu', / Tot suind la puica dealu' / Mi s-a despotcovit calu'* (Din Cătane, Dolj – 27: Ștefan Tuțescu, învățător și folclorist).

(La rândul său, calul este supus sacrificiului în numele iubirii.) Despre caii murgi, același respondent susține că *sunt foarte mult cântați*:

> *Rămâne murgu' de mine, / Murgu' și cu armele / Și toate amantele* (Din Vlăduleni, Gorj – 27: Ștefan Tuțescu, învățător și folclorist).

(Animalul, instrumentele de atac și iubitele sunt înfățișate ca forță patrimonială.)

Uneori, în cadrul liricii populare se poartă anumite dialoguri între fecior și cal, care „ne aduc aminte de încontrările permanente și tachinările reciproce ale lui Don Juan cu Leporello sau ale lui Don Quijote cu credinciosul Sancho Panza" (Evseev 1987, p. 96–97):

---

[15] Despre aceste versuri respondentul afirmă vag că sunt preluate din balade: *În cântece populare folosesc, adeseori, frânturi din balade* (239/2).

– Ce stai, murgule, așa trist? / – Am auzit că mă vinzi. / Da' de ce mă vinzi, stăpâne? / Că ți-am purtat trupu' bine. / Când îți vedeam mândrele / Mi-aruncam picioarele / Ca toate șoimanele[16] */ Ca să-ți fac plăcerile, / Să te vadă mândrele. / – Nu te mai vând, murgule, / Să stai la grajd, puiule, / Că e grajdu' măturat, / De mândra mea parfumat* (27: Ștefan Tuțescu, învățător și folclorist)[17].

Calul sancționează, uneori, comportamentele indezirabile ale haiducului, mai exact excesul de băutură și înflăcărarea sexuală:

Cântecul calului[18] *(nou*[19]*)*

– Foaie verde, foaie verde, / Bob areu[20]*, / Murguleț, murguleț, / Căluțul meu, / Ce te-abați, ce te-abați / Din drum mereu, / Ori ți-e greu trupșorul meu? / – Nu mi-e greu trupșorul tău, / Dar mi-e greu năravul tău. / Pe la câte cârciumi treci, / Pe la toate te oprești, / Pe mine de gard mă legi / Și-mi dai fân nuielele / Și grăunțe pietrile, / Și tu bei cu mândrele, / Ciocănind paharele. / Cum ți-s dragi mândruțele, / Și mie, grăunțele. / Cum ți-e drag cu mândra bună, / Și mie, cu traista plină. / Cum ți-e drag cu mândra-n pat, / Și mie, cu traista-n cap. / Cum ți-e drag cu mâna-n sân, / Și mie, cu botu-n fân* (27: Ștefan Tuțescu, învățător și folclorist).

sau ale femeilor (*Ca batjocorire pentru nevestele tinere, leneșe și pentru acelea cari țes încet și rău, se zice cântecul lor* – 200):

Pânză, pânză, / Fă-te mânză, / Și te du la mam-acasă / Și rânchează la fereastă / Ca să vie să te țeasă (200: Iustin Sohorca, învățător).

sau se transformă el însuși într-o prezență nedorită atunci când are anumite defecte:

A plecat țigan la moară / C-un căruț c-o iapă chioară. / Bonc, țigane! Bonc! (65: Constantin Ghițescu, învățător).

O altă secvență frecventă este cea în care calul are rolul de tovarăș nedespărțit al feciorului, pe care îl însoțește în luptă și în pribegiile sale, fiind „un semn de putere și de prestigiu social [...], dar și o marcă distinctivă pentru o anumită categorie de vârstă, pentru un anume mod de a fi și de a se comporta în lume" (Coman 1986, p. 41); în unele zone se creșteau „cai de holtei", ținuți pentru călărie, fără a fi implicați în muncile gospodărești (Antonescu 2009/2016, p. 95). Calul „se asociază cu libertatea flăcăului neînsurat, cu plinătatea forțelor tinereții și curajul aspirațiilor juvenile" (Evseev 1987, p. 95–96):

---

[16] '(În credințele populare) Ființă supranaturală căreia i se atribuie puteri nefaste' (DLR, s.v.).

[17] Respondentul a făcut următoarele precizări: *Scris de cumnata Aug. I. Cumpănașu, de 25* [de] *ani, știutoare de carte, de fel din Cătane, Dolj, care l-a auzit de la lăutarii din Ciuturoaia, Romanați, azi în Balota, Dolj.*

[18] Respondentul oferă indicații referitoare la modul în care se interpretează acest cântec: *Viersul se repetă: primele vorbe din rând[urile] I, III, V etc.*

[19] Completarea indică faptul că acest cântec nu mai fusese inclus, spre publicare, într-un alt volum.

[20] '(Bot.) Laptele-câinelui' (DA, s.v.).

Calul meu nu e știucos / Nici călare, nici pe jos / Și de-aia merge frumos (27: Ștefan Tuțescu, învățător și folclorist)[21].

În funcție de specia literară, animalul dobândește trăsături distincte: *În doine, cai murgi și vineți, în balade, suri și negri* (27). Calul este sfătuitor, „barometru" al masacrului în lupte, dar și pretext de atragere a atenției sau de semănare a discordiei între etnii:

Uite, neica suie dealu', / Că-i cunoaște daica[22] *calu' / Pe nasturii frâului, / Pe buiestru' calului, / Că mi-e calu' vinecior / Și pintenog de-un picior* (Din Lipovu, Dolj – 27: Ștefan Tuțescu, învățător și folclorist)[23].

Zi-i lui Vânătu' să-ndemne / Să vii sara mai devreme. (...) / Vânătu' mi-e ostenit / C-a tras o lună la plug. / Fir-ar fost afurisit / Cu iepa de l-a făcut / Și cu cin' l-a pus la plug! / Cu cine l-a dăruit, / Că prea rău l-a prăpădit. (...) / Foaie verde și-un lipan, / Bată-mi-te-n bot de cal / Cum trântiși pe neica-n deal! (Din Lacea Mică, Dolj – 27: Ștefan Tuțescu, învățător și folclorist).

Sângele muscalului, / Până-n burta calului, / Sângele românului, / Până-n glezna murgului. / Și sângele turcului, / Până-n burta murgului. (Din Vlăduleni, Gorj – 27: Ștefan Tuțescu, învățător și folclorist).

Drag mi-a fost soldat să fiu / Ca să port calu' de frâu, / Și de frâu, și de căpăstru, / Să meargă bine-n buiestru; / Și să-i pui zăbalele / Să-l privească fetele, / Fete mari, tot de primari, / Nepoate de ghinarali[24] (Din Pârșcoveni, Romanați – 27: Ștefan Tuțescu, învățător și folclorist).

Drag mi-a fost să fiu pe lume / Cu cal negru bun sub mine (...) / Drag mi-a fost să fiu călare (27: Ștefan Tuțescu, învățător și folclorist).

Doi voinici pe doi cai murgi, / Caii-mi sânt frățiori, / Și voinicii, verișori (Din Rudari, Dolj – 27: Ștefan Tuțescu, învățător și folclorist).

Cine vine pe pârâu? / Neica cu calu' de frâu. / Calu' negru, armăsar, (...) / Calu' negru, murg închis (Din Negoi, Dolj – 27: Ștefan Tuțescu, învățător și folclorist).

(Oltul aduce) / Iepângele[25] *de haiduci / Și căpestre de cai murgi* (27: Ștefan Tuțescu, învățător și folclorist).

Caii neamțului (cântec vechi poporal din Banatul sârbesc)

P-ângă dunga șanțului / Paște calul neamțului. / Un român și-o pus de gând / Să lase pre neamț plângând. / Neamțu-i tinăr și frumos, / Poate merge și pe jos. / Dar românu-a-mbătrânit, / I trebă cal de călărit / Și vro doi-trei de vândut. / [Săn]ătate, neamțule! / [D]e-om mai fi și-om mai trăi, / Amândoi ne-om întâlni. (Din Satul Nou – 75/1: Ilarie Noaghea, medic veterinar).

---

[21] Versuri redactate pe o carte poștală expediată în 29.01.1925, în care se oferă lămuriri privind termenii *știucuit, știucos,* pe care respondentul îi glosează astfel: 'subțiratec, ca știuca, slăbit, subțiat'.

[22] '(Olt., Muntenia) Iubită' (MDA, s.v.).

[23] Textul a fost publicat în variantă completă în AO, nr. XX, 1941, p. 190.

[24] *Ghinaral*, variantă a lui *general.*

[25] *Iepângea,* variantă a lui *ipingea* 'Haină bărbătească întrebuințată ca manta' (DA, s.v.).

Voinicelu' iortoman[26] */ Cu calu' sur dobrogean (vestiți la fugă: iuți) / Și pe suru' că-l lovea. / Cam la ie*[27]*, la sulaci*[28]*, / Unde i-e păs surului* (Din Cătane, Dolj; versuri extrase din poezia *Șarpele*[29] – 27: Ștefan Tuțescu, învățător și folclorist).

Și lăsă groaza trupului / La chișița[30] *surului. (...) / Sus pe spata surului. (...) / Dară Suru' ca Suru' / De năzdrăvan cu drumu'. / (Scăpat de moarte) / La o ceșmea*[31] *că-l trăgea (pe cal) / [La o ceșmea] de argint, (...) / În ceșmea că mi-l scăldă, / Carnea ca cașu-i făcea. (...) / Amândoi se săruta (calu' și Iortoman), / Buni frățiori se prindea.* (Din Lipovu, Dolj; versuri extrase din poezia *Iortoman*[32] – 27: Ștefan Tuțescu, învățător și folclorist).

Fete întreabă: / Au murgu a-mbătrânit? (Au încercat toate călari a trece, în post; dar numai Darda reușea) (Din Lipovu, Dolj; versuri extrase din poezia *Mizil Craiu*[33] – 27: Ștefan Tuțescu, învățător și folclorist).

(Dobrișan avea) / Savai[34] *cu 8 telegari. / Mult sunt negri ca corbii, / Savai trăgaci ca șerpii.../ Savai ca doi sichirași*[35]*, / Mult sunt negri, țigănași* (Din Lipovu, Dolj – 27: Ștefan Tuțescu, învățător și folclorist).

(Radu Vodă umblă cu 12 telegari[36] *de care vorbește finu-său Drăgan:) – Ce telega-rii-mi oprești / Ori vrei să mă prăpădești?* (Din Lipovu, Dolj – 27: Ștefan Tuțescu, învățător și folclorist).

(Gruia lui Novac) Dă paloșu' pe doi boi / Și pe murgu pe alți doi, apoi. (...) / La negru că-mi și mergea / Nici căpăstru nu-i punea, / Mâna-n coamă-i aducea / Și pe dânsu-ncăleca (Din Cătane, Dolj – 27: Ștefan Tuțescu, învățător și folclorist).

Tânărul își manifestă grija față de animalul său prin activități care presupun curățarea, potcovirea sau hrănirea acestuia, instrumentarul folosit încadrându-se, uneori, în zona mitologicului:

Bate murgu' din picior (...) / Să mi-l țăsal binișor, / Să-i dau fân și orzișor (Din Negoi, Dolj – 27: Ștefan Tuțescu, învățător și folclorist).

Calu' mi l-am potcovit / Cu potcoave de argint, / Cu cuie de țeperig[37] (Din Cătane, Dolj – 27: Ștefan Tuțescu, învățător și folclorist).

---

[26] Variantă a lui *ortoman* '(Despre haiduci; adesea substantivat) Chipeș, mândru; viteaz' (DLR, s.v.).

[27] 'Parte dintre pântece și organul sexual la cal' (MDA, s.v.).

[28] '(Popular, eufemistic) Penis (la animale)' (DLR, s.v.).

[29] Versuri extrase din manuscrisul *Din vremi apuse. Cântece bătrânești*, culese în anul 1894 de către învățătorul și folcloristul Șt. Tuțescu.

[30] 'Moțul de păr la încheietura dindărăt deasupra copitei calului' (DA, s.v.).

[31] Variantă a lui *cișmea* (DA, s.v.).

[32] Vezi nota 29.

[33] Vezi nota 29.

[34] Variantă a lui *săvai* '(Cu valoare de interjecție, în poezia populară, precedă un substantiv propriu sau comun, pe care-l subliniază)' (DLR, s.v.).

[35] Variantă a lui *sechiraș* '(Învechit și regional) Căruțaș, vizitiu. (Prin Munt. și prin Olt.) Om de casă' (DLR, s.v.).

[36] 'Cal tânăr, iute (folosit la trăsură)' (DLR, s.v.):

[37] Variantă a lui *țipirig* 'Nume dat mai multor plante erbacee care cresc pe malul apelor sau prin locuri umede și mlăștinoase' (DLR, s.v.).

În balade, se avansează, adesea, *patternul* dobândirii de însușiri miraculoase, întrucât „Atmosfera de *miracol* (cu sens de *minune*) este receptată de către mediile folclorice drept *ambianță firească*” (Crețu 1980, p. 121). Un cal poate deveni năzdrăvan pe patru căi: „naștere miraculoasă, prin degustarea unor alimente cu însușiri germinative [...], regăsirea calului de mire al tatălui, prinderea c[alului] când paște holda sau fură merele din pomul miraculos și [...] prin păzirea iepei în trei nopți” (Bîrlea 1976, p. 90).

> *(Către hanul tătăresc:) Să-mi spui grajdul Negrului, / Năzdrăvanu' drumului. (...) / (Căci) Merge ceva-mbuiestrând*[38]*, / Din copite foc lăsând. / Păsări din zburatec*[39] *luând. / (Găsindu-l, numai) Ciupăgel hăl mititel / De temea Diciu de el (...) / El la Negru că mergea / Și-i fluiera voinicește / Și mi-i vorbea haiducește, / Inima lui Negru crește. (...) / (Un alt ciochină de-și luase) Muma Negrului, / Năzdrăvana câmpului (...) / Negru cinci părți dobora* (Din Cătane, Dolj; versuri extrase din poezia *Șiret Cârpalabu* – 27[40]: Ștefan Tuțescu, învățător și folclorist).
>
> *(Iovan Iorgovan avea un cal:) / Puiul leului. / Șeulița lui, / Țeasta zmeului. / Chingiulița lui, / Două năpârcele. (...) / Frâulețul lui, / Doi bălaurei (...) / Peste oblânc*[41] *dați. / (Se cunoștea ca) / Voinic viteaz / Pe cal vânăt breaz* (Din Negoi, Dolj – 27: Ștefan Tuțescu, învățător și folclorist)[42].
>
> *(În Letin, Ginerele [?]:) / Pe Negru că-ncăleca / Blestemat (...) / Negru de trei ori rencheza (necheza). / (Codreanu zice:) / De mi-o plăcea umbletu' / Oi să-mi dau și sufletu', / Numai să iau pe Negru* (Din Cătane, Dolj – 27: Ștefan Tuțescu, învățător și folclorist)[43].

O ipostază destul de rar întâlnită în producțiile poetice din caietele de anchetă este aceea a ironiei: *Poporul, în creațiunile sale sufletești, îl și copleșește cu destulă ironie, făcându-și haz pe socoteala lui; într-un joc, „De-a caii”, la priveghenia de la morți, în descântece* (529):

> *Zi mai bine, măi țigane, / Că pă sară ț-oi da carne – / C-o murit un cal în deal. / Coada mie, / Vâna ție. / Eu din coadă fac o sită, / Și cu sita cern fărină, / Tu din vână mânci slăină. (...) / Mă făcu mama pă deal / Cu ochiții ca la cal.* (529: Cornel Drăganu, invalid de război)

CONCLUZII

În încheiere, putem afirma că, deși fragmentară, lirica populară extrasă din răspunsurile la *Chestionarul I* al Muzeului Limbii Române vine să confirme statutul de „simbol mitologic” (Coman 1986, p. 41) al calului. Acest animal își manifestă prezența nu doar în locuri și în timpuri diferite, ci și în contexte și creații

[38] ‘A fugi în buiestru’ (DA, s.v. *buiestru*).
[39] Variantă a lui *zburatic* ‘(Prin nord-estul Olt.) Zbor’ (DLR, s.v.).
[40] Vezi nota 29.
[41] ‘Partea de dinainte a șeii, mai ridicată și încovoiată’ (DLR, s.v.).
[42] Vezi nota 29.
[43] Vezi nota 29.

literare distincte, astfel că și ethosul este unul variat, iar textele se caracterizează prin complexitate ideatică. În repertoriul de poezii populare identificat, animalul dobândește „emblema" de „tânăr neînsurat" (Antonescu 2009/2016, p. 96), explicându-se astfel faptul că „iubitul este [...] asociat cu calul său" și că „amândoi, calul și călărețul, alcătuiesc un tot unitar și armonic" (Evseev 1987, p. 95). De aceea, elogierea calului este echivalentă cu elogierea stăpânului, iar autoritatea și puterea sunt dobândite prin posesia calului (Coman 1986, p. 41). Pentru oamenii spațiului folcloric, calul din poeziile populare este, cel mai adesea, un cal eroic, care își slujește stăpânul cu devotament, mesager și sfătuitor, un animal viril care cunoaște gândurile stăpânului său și care îl și admonestează atunci când e cazul, „un adjuvant" și uneori „un substitut erotic" (Lazăr 2009, p. 32).

SIGLE ȘI ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Antonescu 2009/2016 = Romulus Antonescu, *Dicționar de simboluri și credințe tradiționale românești*, Iași, Tipo Moldova, 2009, ediție digitală 2016, www.cimec.ro.

AO = „Arhivele Olteniei", XX, nr. 113–118, Craiova, Editura Ramuri Craiova, 1941.

Berindei 2018 = Cosmina-Maria Berindei, *Muzeul Limbii Române și anchetele lingvistice indirecte*, în Ofelia Ichim *et alii* (ed.), *Clasic și modern în cercetarea filologică românească actuală*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2018, p. 91–101.

Berindei 2019 = Cosmina-Maria Berindei, *Primele demersuri ale Muzeului Limbii Române privind salvgardarea patrimoniului lingvistic românesc*, în Ofelia Ichim *et alii* (ed.), *1918–2018. Limba și cultura română – structuri fundamentale ale identității naționale: evaluări, perspective*, București, Editura Tracus Arte, 2019, p. 37–46.

Bîrlea 1976 = Ovidiu Bîrlea, *Mică enciclopedie a poveștilor românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976.

Chestionarul I = Chestionar pentru un atlas lingvistic al limbii române. I. Calul, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul", 1922.

Coman 1986 = Mihai Coman, *Mitologie populară românească*, I, București, Editura Minerva, 1986.

Crețu 1980 = Vasile Crețu, *Ethosul folcloric – sistem deschis*, Timișoara, Editura Facla, 1980.

DA, DLR = *Dicționarul limbii române*. Ediție anastatică după *Dicționarul limbei române* (DA) și *Dicționarul limbii române* (DLR), vol. I–XIX, București, Editura Academiei Române, 2010.

Datcu 2006 = Iordan Datcu, *Dicționarul etnologilor români. Autori. Publicații periodice. Instituții. Mari colecții. Bibliografii. Cronologie.* Ediția a III-a revăzută și mult adăugită, București, Editura Saeculum I.O., 2006.

DR = „Dacoromania", Cluj, I–XI, 1920/1921–1948.

DR, serie nouă = „Dacoromania", serie nouă, I, 1994–1995 și urm.

Evseev 1987 = Evseev Ivan, *Simboluri folclorice. Lirica de dragoste și ceremonialul de nuntă*, Timișoara, Editura Facla, 1987.

Gorovei 1915 = Artur Gorovei, *Credinți și superstiții ale poporului român*, București, Librăriile SOCEC & Comp., 1915.

Lazăr 2009 = Ioan Lazăr, *Recurența în procesul creației populare*, Lulu.com, 2009.

MDA = *Micul dicționar academic*, vol. I–IV, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001–2003.

Pop 1929 = Sever Pop, *Câteva capitole din terminologia calului*, în DR, V, 1929, p. 51–240.

Pușcaș 2022a = Andreea-Nora Pușcaș, *Calul în colinde. Din răspunsurile la* ***Chestionarul I***, în Rozalia Colciar, Adelina-Emilia Mihali (ed.), *In honorem magistri Dumitru Loșonți – 80*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, p. 453–465.

Pușcaș 2022b = Andreea-Nora Pușcaș, *Calul în poezia magică. Din răspunsurile la* ***Chestionarul I*** *al Muzeului Limbii Române*, în DR, serie nouă, XXVII, nr. 2, 2022, p. 152–167.

Pușcaș 2024 = Andreea-Nora Pușcaș, *Calul în legende, povești, ghicitori și zicători. Din răspunsurile la* ***Chestionarul I*** *al Muzeului Limbii Române*, DR, serie nouă, XXIX, nr. 1, 2024, p. 44–57.

Timoce-Mocanu 2023 = Cosmina Timoce-Mocanu, *Textele folclorice din răspunsurile la Chestionarele Muzeului Limbii Române și problema editării lor*, în Gabriela-Violeta Adam *et alli* (ed.), *Caietele Sextil Pușcariu. Actele Conferinței Internaționale „Zilele Sextil Pușcariu”, ediția a VI-a, Cluj-Napoca, 14–15 septembrie, 2023*, Cluj-Napoca, Cluj University Press, 2023, p. 310–323.

THE HORSE IN FOLK POETRY. FROM THE ANSWERS TO *THE FIRST SURVEY* OF THE ROMANIAN LANGUAGE MUSEUM

(*Abstract*)

The present study aims at identifying and interpreting the role that the horse plays in folk poetry. More specifically, we extracted the material of folklore from the answers provided by village intellectuals starting in 1922, when the first survey was issued by The Romanian Language Museum. We had in mind the answers to question number 138: “What do people believe about the horse? What role does it play in legends, carols, disenchantments?”. We also analysed the significance this animal has in poetic imagery.

Cuvinte-cheie: *Chestionarul „Calul”, Muzeul Limbii Române, poezia populară, rolul calului.*
Keywords: *The Survey entitled “The Horse”, The Romanian Language Museum, folk poetry, the role of the horse.*

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu” al Academiei Române
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, nr. 21
andreea_nora_pop@yahoo.com